

راهبرد کیفی پژوهش عملی مفهوم، پارادایم، نوع‌شناسی، و مباحث تکمیلی

علیرضا پویا^۱
امیرحسین اخروی^۲

چکیده

دانش نظری، برای تأمین نیازهای واقعی انسان کافی نیست. این وضعیت تا حدودی ناشی از انجام تحقیقات به شیوه‌های سنتی است. اخیراً شاهد به‌کارگیری روشی پژوهشی می‌باشیم که به دنبال رفع این مشکل است و با عنوان «اقدام پژوهی» شناخته می‌شود و این مقاله سعی در معرفی آن دارد. مشکل اقدام پژوهی آن است که نمی‌تواند به‌طور کامل برنامه‌ریزی و یا در مسیری خاص هدایت شود. محقق باید برای هرچه در فضای تحقیق اتفاق می‌افتد، آماده باشد و به هر جایی که تحقیق او را می‌کشاند برود، یا اینکه تحقیق را متوقف سازد. نظریه مفهوم‌سازی بنیادی به‌عنوان راه‌حل این مشکل مطرح می‌شود.

کلیدواژه‌ها

راهبرد کیفی پژوهش، اقدام پژوهی، پارادایم، نوع‌شناسی، مفهوم‌سازی بنیادی.

مقدمه

راه‌حل‌ها را تشکیل می‌دهد. چنین فرضیاتی ممکن است ما را به افزایش اطلاعات موجود به منظور بررسی راه‌حل پیشنهادی هدایت کند. این راه‌حل‌ها می‌توانند در مرحله بعد مورد آزمایش قرار گیرند. محققان علوم انسانی، دانش نظری موجود را در تأمین نیازهای واقعی زندگی حرفه‌ای خود کافی نمی‌دانند. این وضعیت تا حدودی

پژوهش، کاوش یا بررسی اصولی و دقیقی است که افراد را قادر می‌سازد ماهیت پدیده‌ها یا رویدادهای پیچیده را درک کنند. به‌علاوه، می‌توان تحقیق را گستره طبیعی فعالیت‌هایی تصور کرد که هر روز با آن مواجه می‌شویم: از خود سؤال می‌کنیم و توضیحاتی در پاسخ به این سؤالات می‌دهیم که پایه و اساس

۱. دانشجوی دکتری مدیریت، گرایش OR دانشگاه تربیت مدرس alirezapooya@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت، گرایش تولید دانشگاه فردوسی مشهد amir.hosein.okhravi@gmail.com

ناشی از انجام تحقیقات به شیوه‌های سنتی است (استرینگر^۳، ۱۳۸۱، ص ۱۸). اخیراً این فرایند قدیمی با عنوان «تحقیق عملی» یک قدم جلوتر رفته و بر این فرض متکی است که ثبت و ضبط رویدادها توسط پژوهشگری که در متن کار نیست کافی نیست و محقق باید به‌طور مستقیم در فرایندهای تحقیق مشارکت کند و به‌گونه‌ای از این فرایند بهره گیرد که مستقیماً برای همه مشارکت‌کنندگان مفید باشد (استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۱۹).

اقدام پژوهی^۴ ترکیبی از «اقدام»^۵ به معنای عمل، اقدام، کار، و فعالیت؛ و «پژوهش»^۶ به معنای پژوهش یا تحقیق است. بنابراین، اقدام پژوهی یعنی پژوهش متعهدانه یا پژوهش عملگرا (ایرانی، ۱۳۸۲، ص ۴۲). ولی می‌توان ترکیب‌هایی چون «پژوهش حین عمل»، «تحقیق در عمل»، «عمل پژوهشی»، «و پژوهش عملی» را نیز نام برد.

مفهوم اقدام پژوهی اولین بار در ۱۹۴۵ توسط جان کولیر به‌کار گرفته شد، اما غالباً از کرت لوین به‌عنوان پدر تحقیق عملی یاد می‌شود. لوین تحقیقاتی را که تنها منجر به تولید کتاب می‌شدند دوست نداشت و ادعا می‌کرد که هیچ چیز مثل یک نظریه خوب عملی نیست و هیچ عملی بدون تحقیق و هیچ تحقیقی بدون عمل فایده‌ای ندارد (آتوسن^۷، ۲۰۰۳، ص ۹۰).

برای پاسخ به این سؤال که «اقدام پژوهی

چیست؟»، بهتر است ابتدا چند تعریف از اقدام پژوهی را مورد توجه قرار دهیم:

- فرایند نظام‌مند تفکر، تحقیق، و اقدام که افراد آن را در مورد عرف یا عادات شغلی خود به‌کار می‌گیرند (فراست^۸، ۲۰۰۲).

- کوششی شخصی در راه رسیدن به شناخت که با پیشرفت و اصلاح اطلاعات اولیه به‌دست می‌آید (هاپکینز^۹، ۲۰۰۲).

- فرایندی انعطاف‌پذیر و دورانی که دستیابی همزمان به اقدام (تغییر و بهبود) و پژوهش (شناخت و دانش) را ممکن می‌سازد. منظور از «دورانی» چرخه‌ای است که اقدام و تفکر انتقادی در آن به نوبت رخ می‌دهد. تفکر برای آن است که اقدام قبلی مورد بازنگری قرار گیرد و اقدام بعدی طرح‌ریزی شود (دیک^{۱۰}، ۲۰۰۲).

- تحقیقی که مبتنی بر همکاری است و از طریق انتقاد به بررسی عمل افراد گروه (هر گروهی با علایق مشترک) نایل شود (آلتریچتر^{۱۱}، ۲۰۰۲، ص ۱۲۵).

- برنامه‌ریزی چرخه‌ای شامل شناسایی، انجام عمل، و پیدا کردن حقیقت از نتایج عمل. این نوع تحقیق شامل توجهات سریع و عملی افراد در یک موقعیت دشوار در جهت اهداف علوم اجتماعی به‌وسیله همکاری‌های مشترک در یک چارچوب اخلاقی قابل قبول صورت می‌گیرد (ایرل^{۱۲}، ۲۰۰۲، ص ۱۳۲).

- فرایند یادگیری پیوسته که به ارتباط

3. Stringer

4. Action research

5. Action

6. Research

7. Ottosson

8. Frost

9. Hopkins

10. Dick

11. Altrichter

12. Earl

بین نظریه و عمل، و محقق و موضوع تحقیق اشاره دارد (آتوسن، ۲۰۰۳، ص ۹۰).

- روش تحقیقی بالینی که به عنوان فلسفه‌ای علمی، کیفی، و فرااثبات‌گرایی شناخته شده است (باسکرویل^{۱۳}، ۱۹۹۹، ص ۳).

با توجه به مطالب ارائه شده، می‌توان گفت پژوهش عملی بر اساس این فرض عمل می‌کند که همه افراد ذینفع تحقیق، که زندگی آنها تحت تأثیر مشکل مورد مطالعه است، باید در فرایندهای تحقیق مشارکت کنند و از این طریق اطلاعاتی کسب می‌کنند که می‌توانند براساس آنها اظهار نظر کنند (تجزیه و تحلیل) تا بدین وسیله نوع درک خود از ماهیت مشکل مورد بررسی را تغییر دهند (نظریه‌پردازی). سپس با بهره‌گیری از این شناخت، راه‌حل‌ها ارائه می‌شوند (عمل) که به نوبه خود زمینه‌ای را برای آزمون فرضیه‌های برگرفته از نظریه‌های گروهی فراهم می‌آورد (ارزیابی). بحث نظریه‌پردازی، از بارزترین تفاوت‌ها بین پژوهش عملی و پژوهش سنتی است. پژوهش‌های عملی، هر چند همانند پژوهش‌های سنتی می‌توانند دستاوردهای کاملاً علمی داشته باشند و شاید مبنایی را برای ساخت نظریه‌های غنی و محکم و اطلاعات پایه فراهم آورند، اما هدف اولیه این تحقیقات ارائه نوعی ابزار کاربردی برای حل مشکلاتی است که مردم در زندگی حرفه‌ای، اجتماعی، یا خصوصی خود تجربه می‌کنند. اگر تحقیق عملی ویژگی منحصر به فرد بودن را برای دست‌اندرکاران یا کارفرمایان تحقیق نداشته باشد، در حصول

اهداف خود شکست خورده است (استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۲۳). تحقیق عملی بر کاربرد فوری متمرکز است، نه پروراندن نظریه و یا کاربرد عمومی یافته‌های آن و تأکید آن بر حل مسئله است (ایرانی، ۱۳۸۲، ص ۵۱). بنیادی‌ترین انگاره اقدام‌پژوهی در چارچوب فرایندهای خلاصه شده در شکل ۱ آمده است.

این انگاره نخستین بار توسط کرت لوین ارائه شد. این انگاره مبتنی بر گزینش موضوعی خاص برای پژوهش، طراحی یک فعالیت یا زنجیره‌ای از فعالیت‌ها و مداخله‌هایی از این دست، اجرای طرح مورد نظر، مشاهده نتایج، اندیشیدن در مورد آنچه روی داده، و در صورت نیاز طراحی زنجیره‌ای طولانی‌تر از زنجیره‌ها می‌باشد.

۱. برنامه‌ریزی
۲. اقدام
۳. مشاهده
۴. تفکر

شکل ۱. انگاره اساسی اقدام‌پژوهی

به نظر دیک (۲۰۰۲)، ویژگی چرخه اقدام‌پژوهی این است که اقدام، ابتدا، به تفکر انتقادی و سپس - ممکن است - به اقدام بعدی منتهی شود. به نظر وی تفکر انتقادی، که پس از اقدام صورت می‌گیرد به پرسش‌های زیر پاسخ می‌دهد: چه چیز مؤثر واقع شد؟ چه چیز بی‌اثر بود؟ چه چیز آموختیم؟ چگونه می‌توان در آینده به گونه‌ای دیگر عمل کرد؟ (کاستلو^{۱۴}، ۱۳۸۵، ص ۲۴).

۱. عرف یا عادات شغلی
۲. تفکر انتقادی (تعیین مسئله یا ارزیابی تغییرات)
۳. پژوهش (تحقیق نظام مند و جدی)
۴. برنامه‌ریزی راهبردی (ترجمه یافته‌ها به طرح اقدام)
۵. اقدام (ایجاد تغییر)

شکل ۲. انگاره اقدام پژوهی دنسکوب

شاید چنین تفکری به تعیین مسئله یا موضوعی خاص که نیازمند پژوهش است بیانجامد. وقتی تحقیق کامل شود یافته‌های پژوهشی لازم برای طراحی اقدام به دست می‌آید. برنامه‌ریزی راهبردی به تغییر (اقدام) می‌انجامد، که خود در عرف شغلی اثر دارد و سپس چرخه از نو آغاز می‌شود (دنسکوب، ۱۹۹۸).

پارادایم و معرفت‌شناسی غالب در تحقیق عملی

پارادایم اصلی در تحقیق‌های کلاسیک سازمان و فرایندهای بهبود و توسعه از ایساک نیوتن و مکانیزم کلاسیک او سرچشمه می‌گیرد که در ۱۶۷۲ برای اولین بار ارائه شد. این دیدگاه مبنی بر این است که محققان اگر می‌خواهند تحقیق به خوبی انجام شود، روی موضوع تحقیق و هیچ بخشی از محیط تحقیق نباید تأثیر بگذارند. در مقابل، مطابق پارادایم کوانتم، محقق روی موضوع مورد بررسی از طریق ابزارها و روش‌های مورد استفاده تأثیر می‌گذارد. برخی تفاوت‌های مهم بین پارادایم کلاسیک (نیوتونی) و پارادایم کوانتم^{۱۵} در جدول ۱ نشان داده شده است (آتوسن،

روش دیگر روش «نگاه کنید، فکر کنید، عمل کنید» است (استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۳۰). این روش را می‌توان به صورت زیر تشریح کرد:

نگاه کنید

- ☒ اطلاعات مربوط را جمع‌آوری کنید (جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها)، و
- ☒ ترسیم کنید، وضعیت موجود را شرح دهید (تعریف و توصیف مسئله).

فکر کنید

- ☒ کشف و تجزیه و تحلیل کنید (فرضیه‌سازی)، و
- ☒ تفسیر کنید و شرح دهید: چرا و چگونه چیزها چنین‌اند؟ (نظریه‌پردازی).

عمل کنید

- ☒ برنامه‌ریزی کنید (گزارش)،
- ☒ اجرا کنید، و
- ☒ ارزیابی کنید.

تجربه نشان می‌دهد، تحقیق عملی فعالیتی مرتب و منظم نیست، مشارکت‌کنندگان مجبورند به عقب برگردند، فرایندها را تکرار کنند، رویه‌ها را بازنگری کنند، تفسیرها را مورد بررسی قرار دهند، قدم‌ها را جهشی بردارند، و گاهی در مسیر تحقیق تغییراتی تند و شدید اعمال کنند (استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۳۱).

انگاره دیگری توسط دنسکوب^{۱۵} (۱۹۹۸) ارائه شده است (شکل ۲). این انگاره با عرف شغلی و تفکر انتقادی نسبت به آن آغاز می‌شود.

جدول ۱. تفاوت بین پارادایم کلاسیک و کوانتم

پارادایم کلاسیک (نیوتنی)	پارادایم کوانتم (پسانوگرایی)
۱. دیدگاه تقلیل‌گرایی: از موقعیت‌های پیچیده اجتناب شود زیرا حل نمی‌شوند. کل مساوی مجموع اجزاست.	۱. دیدگاه کل‌گرایی [سینرژیک]: وجود واسطه‌های فازی که طی زمان کوتاهی با شکل دادن موقعیت‌های پیچیده تغییر می‌کنند. کل بیشتر از مجموع اجزاست.
۲. موضوع یا به‌صورت ذره‌ای و یا به‌صورت کلی رفتار می‌کند.	۲. موضوع همزمان هم به‌صورت ذره‌ای هم کلی رفتار می‌کند
۳. تنها در مورد سیستم بسته و موضوعات سخت می‌تواند بحث شود.	۳. تمرکز روی سیستم‌های باز و رابطه‌هایی که در زمینه‌های مختلف عمل می‌شود مثل زمینه‌های اطلاعات و الکترونیک.
۴. تنها فرایندهای برگشت‌پذیر، قابل رفتار و پیش‌بینی هستند.	۴. فرایندهای غیرقابل برگشت نیز قابل پیش‌بینی هستند.
۵. اختلافات کوچک قابل اغماض هستند.	۵. اختلافات کوچک می‌تواند منجر به اختلافات بزرگ شوند [اثر پروانه‌ای].
۶. دوره‌ای هستند.	۶. نامنظم هستند.
۷. معین/ قابل پیش‌بینی - در نهایت کنترل، قانونی، دستوری	۷. نامعین/ ایستا - نامطمئن، فازی، آشوب.
۸. هر چه معیارها و مطالعات جزئی‌تر شود قابلیت پیش‌بینی بالاتر می‌رود.	۸. هر چه معیارها و مطالعات جزئی‌تر شود عدم اطمینان پیش‌بینی بیشتر خواهد شد [اصل عدم اطمینان هرزبرگ].
۹. خطی - همیشه بهترین راه وجود دارد و موضوع، برنامه‌ریزی و استفاده از ابزارهای مناسب برای پیدا کردن بهترین راه حل می‌باشد.	۹. غیرخطی - ممکن است راه‌حل‌های خوب زیادی پیدا شود.
۱۰. این یا آن	۱۰. هم این و هم آن - انطباق حالت / فراوانی
۱۱. آشوب، ویرانگر است. هر چیزی برای گرفتن نتیجه خوب باید هدایت شود.	۱۱. آشوب، زمینه‌ای برای توسعه است، خود سازماندهی از آشوب و بی‌نظمی اتفاق می‌افتد.
۱۲. کاملاً منطبق بر دیدگاه اثبات‌گرایی عملی. واقعیت وجود دارد چون مشاهده‌گر نباید تأثیر بگذارد. اجرای تحقیق یا انجام تحقیقات بازار باید با دیدی بیرونی انجام شود.	۱۲. هر موقعیتی منحصر به فرد است [حداقل تغییرات زمانی]. مشاهده‌گر همیشه بر روی آنچه ارزیابی می‌کند تأثیر می‌گذارد. در سیستم‌های باز محقق درون سیستم است.

۲۰۰۳، ص ۸۹).

در تحقیق عملی زمینه علمی مبتنی بر فیزیک وجود نداشته است که خود محدودیت و مشکلی جدی بوده است. نظر استیفن توملین^{۱۷} (۱۹۹۶) در این باره این است: «فیزیک نیوتنی قصد داشته است تا طراحی وضع شده پروردگار را در خلقت طبیعت آشکار کند. این امر به‌علمی نیاز دارد تا درباره طبیعت، بدون جست‌وجوی تغییرات آن،

مشاهده و فکر کند. در مقابل، به‌طور خاصی تحقیق عملی، اندیشیدن بی‌غرضانه در مورد طبیعت نیست؛ بلکه روشی برای برنامه‌ریزی تغییرات برای بهتر شدن سازمان‌های صنعتی و سازه‌های اجتماعی است. البته روش‌ها و مفروضات این روش خالی از ارزش و جدا از وابستگی به فلسفه انتظام‌گیتی نیستند. با توجه به مطالب عنوان شده، نشان داده می‌شود که تحقیق عملی توسط پارادایم کوانتم به

خوبی پشتیبانی می‌شوند و حتی در آن رابطه علمی تری از متدهای تحقیق کلاسیک وجود دارد، بدین صورت که مکانیک‌های کلاسیک نوع خاصی از فیزیک کوانتم است (تولمین، ۱۹۹۶، ص ۹۱)». پیش‌فرض‌های اساسی راهبرد اقدام‌پژوهی عبارت‌اند از:

۱. نمی‌توان برای بررسی محیط‌های اجتماعی (نظیر سازمان‌ها) آنها را به اجزای عناصر مختلف تقسیم کرد و سپس به مطالعه آنها پرداخت.

۲. برای درک محیط‌های اجتماعی باید به نوعی اقدام عملی در قالب تغییراتی مختلف دست زد و آثار آن اقدام را مورد پژوهش قرار داد.

این دو پیش‌فرض نشانگر فلسفه‌ای است که بر تفسیرگرایی، مطالعات اندیشه‌نگاری، و داده‌های کیفی استوار است. اقدام‌پژوهی ریشه در فرآینبات‌گرایی دارد که خود بخشی از تفسیرگرایی است. دانش حاصل از طریق اقدام‌پژوهی به سختی از منظر علوم طبیعی قابل تأیید است. به‌عنوان مثال، ویژگی‌های پژوهش علمی نظیر تقلیل‌گرایی، تکرارپذیری، و ابطال‌گرایی در مورد دانش حاصل از اقدام‌پژوهی کاربرد چندانی ندارد. به‌زعم ساسمن و آورد اقدام‌پژوهی ریشه در پدیدارشناسی، موجودیت‌گرایی، و هرمنوتیک دارد؛ یعنی پژوهشگران در پدیده تحت بررسی هم آن را مشاهده می‌کنند و هم در تغییر آن مشارکت می‌کنند (دانائی‌فرد، ۱۳۸۳، ص ۵۷). به زعم برخی دیگر، این روش ریشه در

فلسفه پیشرفت‌گرایی^{۱۸} دارد که این فلسفه نیز از واقع‌گرایی و عملگرایی سرچشمه می‌گیرد. عملگرایی^{۱۹} یا پراگماتیسم^{۲۰} عبارت است از نوعی گرایش، روش یا فلسفه‌ای که نتایج عملی و افکار و معتقدات آدمی را معیار اساسی تعیین ارزش و حقیقت آنها می‌داند.

اساس فلسفه تربیتی پیشرفت‌گرایان را تجربه تشکیل می‌دهد. تجربه یعنی آزمایش و کسب معرفت. جان دیویی معتقد است عمل برای شناخت ضروری و نظریه و عملکرد را نمی‌توان از هم جدا کرد و آن دو حکم واحد دارند. از نظر او تجربه دو جنبه دارد یکی اقدام یا عمل است و دیگری احساس نتایج آن عمل.

عملگرایان معتقدند جهان واقعیتی ورای تجربه ندارد، در این روش برای حل مسئله فرضیه‌ای معین تعیین می‌شود سپس فرضیه مذکور مورد آزمایش قرار می‌گیرد تا نتیجه آن معلوم شود. از نظر دیویی درستی یا ارزش یک تجربه به رابطه بین آنچه مورد آزمایش است و نتیجه حاصل از آن بستگی دارد. سپس نتیجه عمل آن عمل را تأیید یا رد می‌کند اگر نتیجه مثبت یا کارآمد بود عمل درست است، ولی اگر نتیجه عمل مثبت نبود عمل با هیچ معیاری قابل تأیید نخواهد بود. در این فلسفه، عمل بر نظر مقدم است یعنی نظریه یا نظریه پس از عمل به‌وجود می‌آیند (عملی که تأیید شده و پاسخ مثبت داده شده است). صرف وجود یک نظریه بدون اینکه قبلاً در عمل آزمایش نشده باشد دارای ارزش نیست.

18. Progressivism

19. Realism

20. Pragmatism

دیویی به هر آگاهی و شناختی علم نمی‌گفت. وی معتقد بود اطلاعاتی که در گنجینه‌های مختلف انبار شده است علم نیست بلکه تنها اطلاعات است. تنها می‌توان آنچه را که در تجربیات فعلی و شخصی ما به ظهور می‌رسد با اطمینان کامل علم بنامیم اما نمی‌دانیم آیا این نتیجه به همین صورت در مرحله آینده نیز به ظهور خواهد پیوست یا نه. تأیید اینکه نتیجه فلان اقدام چه خواهد بود، حتی اگر در این باره به نتیجه تجربیات گذشته متکی باشیم، علم نیست. این نوع پیشبینی فقط نوعی احتمال است که مبتنی بر تجربیات گذشته است و فقط آگاهی است نه علم (ایرانی، ۱۳۸۲، ص ۵۲).

طرفداران نظریه پسانوگرایی معتقدند که دیگر نمی‌توان دانش و معرفت را مجموعه‌ای عینی از حقایق قابل آزمایش دانست، زیرا این معرفت از طریق فرایندهایی ایجاد می‌شود که ناخودآگاه تحت تأثیر ویژگی‌های جهان اجتماعی قرار دارند. از دیدگاه فرانویین‌گرایی، همانقدر که درباره روش انجام امور آگاهی و معرفت داریم، در مورد شناخت و فهم مسائل نیز آگاهییم. درک موضوع تحقیق تنها تشخیص روش مناسب برای انجام تحقیق نیست، بلکه بررسی روش‌های مختلف خلق معرفت و ایجاد آگاهی است.

بیشتر توان و قدرت نظریه فرانویین‌گرایی از روش شکستن^{۲۱} (جداکردن اجزا برای بررسی) سازوکارهای تولید و خلق دانش ناشی می‌شود. علم و عقلانیت- ویژگی‌های اساسی جهان نوین- نیز تحت تأثیر انواع

بررسی‌های فلسفی قرار گرفته است و این روند بسیاری از فرضیات گذشته را، که درک ما از عالم فیزیکی و اجتماعی براساس آنها شکل گرفته است، مورد تردید قرار می‌دهد. بنابراین، اندیشه فرانویین‌گرایی ما را تشویق می‌کند روش‌های عادی، روزمره، و روش‌هایی را که بدون چون و چرا پذیرفته شده‌اند، سازماندهی کرده و انجام فعالیت‌های خصوصی، اجتماعی، و حرفه‌ای خود را مورد تأمل قرار دهیم. نویسندگان فرانویین‌گرا از طریق برجسته کردن مشخصه‌های اصلی زندگی اجتماعی مدرن، فرصتی را در اختیار ما قرار می‌دهند که ابعاد اجتماعی کار خود را دریابیم و دقیق و فعالانه در مورد امکان خلق مجدد حیات حرفه‌ای خود تفکر و تعمق کنیم (استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۱۷۹-۱۸۹).

مبانی و ویژگی‌های پژوهش عملی

موارد زیر را می‌توان به‌عنوان مبانی و ویژگی‌های پژوهش عملی برشمرد:

۱. تغییر وضع موجود، محور کار است:

تغییر و بهسازی فعالیت‌های روزمره از عمده‌ترین ویژگی‌هایی است (ایرانی، ۱۳۸۲، ص ۵۳) که در جهت افزایش درک مشکلات و ارائه راه‌حل در زندگی و سلامت هر فرد می‌باشد (ایرل، ۲۰۰۲، ص ۱۳۳).

۲. فرهنگ مثبت: به دنبال تغییر انگیزه‌های

فردی و اجتماعی بوده و به این وسیله ماهیت رقابت و برتری‌طلبی را تغییر می‌دهد و منافع همه گروه‌های ذینفع را تضمین می‌کند. به همین دلیل برخی آن را ابزاری سیاسی برای

غلبه بر ظلم می‌دانند.

۳. **مردمی است:** این نوع تحقیق اثر فعالیت‌ها، طرح‌ها و تصمیم‌ها را بر زندگی افراد ذینفع در تحقیق مورد توجه قرار می‌دهد (استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۳۳).

۴. **عملی^{۲۲} است:** هدف یافتن راه‌حل‌های عملی برای مسائل است و هدف نظریه‌پردازی نیست (ایرانی، ۱۳۸۲، ص ۵۴).

۵. **فرایندی^{۲۳} یا دوری است:** فرایند مشاهده، فکر، و عمل تکرار می‌شود و به سمت درک بهتر عمل و تغییر حرکت می‌کند، تا جایی که ذخیره دانش به انجام بهتر کارها کمک می‌کند (ایرل، ۲۰۰۲، ص ۱۳۴).

۶. **مشارکتی است:** پژوهش به وسیله گروه خاصی به عنوان پژوهشگر حرفه‌ای صورت نمی‌گیرد؛ بلکه افراد زیادی در مسئله درگیر هستند (ایرانی، ۱۳۸۲، ص ۵۵). پژوهشگر باید همانند فردی مشکل‌گشا عمل کند. او تسهیل‌کننده یا مشاور است که به عنوان یک عامل تسریع‌کننده عمل نموده و در تعریف دقیق مشکلات و حمایت از گروه‌های ذینفع کمک می‌کند (استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۳۷).

۷. **خود ارزیاب^{۲۴} است:** متغیرهای فرایند پژوهش، همواره توسط خود پژوهشگران ارزیابی می‌شوند.

۸. **مبتنی بر ارزش‌هاست:** اصلاح وضع موجود به احساس تعلق، تعهد، و تغییر و تحول نیاز دارد که در این نوع پژوهش وجود دارد.

۹. **انعطاف‌پذیر و تجربی است:** براساس خصیصه دوری بودن، پژوهشگران هر لحظه

می‌توانند در عمل و نظرشان تغییرات لازم را به‌وجود بیاورند (ایرانی، ۱۳۸۲، ص ۵۷).

۱۰. **نقادانه^{۲۵} و تفسیری^{۲۶} است:** ضمن توصیف وضع موجود، برای رسیدن به وضع مطلوب، وضعیت کنونی، که مسئله از آن برخاسته است، نقد می‌شود تا جوانب گوناگون موضوع مشخص شود.

۱۱. **پرسش، تحقیقی شخصی است:** برخلاف روش‌های تحقیق متداول و دانشگاهی که در اغلب موارد آزمودنی جدا از پژوهشگر است، در اقدام‌پژوهی ضمایر «من» و «ما» محور اساسی کار است (ایرانی، ۱۳۸۲، ص ۵۸).

۱۲. **در تماس مستقیم با موقعیت واقعی محیط کار است.**

۱۴. **ملاحظات عملی:** این نوع تحقیق به شیوه‌هایی طراحی و اعمال می‌شود که به تکوین گروه منجر شود (فصل اشتراک همه مشارکت‌کنندگان) و دموکراسی، تساوی، انصاف، آزادمنشی، و کیفیت زندگی اجتماعی را تقویت نماید (استرینگر، ۱۳۸۱، ص ۴۰).

نوع‌شناسی تحقیق عملی

شکل‌های مختلفی از تحقیق عملی در پاسخ به نیازهای تحقیقاتی مختلف و زمینه‌های سازمانی ایجاد شده است. محققان در تلاش‌اند تا این شکل‌ها را با عنوان نوع‌شناسی، مبتنی بر فرایند، ارتباطات داخلی و پیامدها طبقه‌بندی کنند که به‌طور وسیعی بین مدل‌های تحقیقی مختلف تغییر می‌کند.

22. Practical

23. Process

24. Self evaluation

25. Critical

26. Interpretation

دیدگاه هرت و باند

ارگرین^{۲۷} و همکارانش (۱۹۸۵)، تحقیقی عملی را به عنوان یک فرایند فرضی \square قیاسی که قضیه‌ها را ایجاد و آزمایش می‌کند، مطرح کردند. تحقیق عملی به وسیله افرادی انجام می‌شود که مالک مسئله تحقیق هستند و نیروی بالقوه‌ای برای مشارکت از طریق احساس خودبرانگیختگی دارند.

ادلمن^{۲۸} (۱۹۹۳) نوع شناسی معروفی از چهار مدل تحقیق عملی به صورت زیر ارائه کرد:

۱. تجربی^{۲۹} : مطالعه کنترل شده‌ای که رویکردی علمی به مسائل اجتماعی دارد تا اثربخشی مداخله‌های مختلف را کشف کند.

۲. تشخیصی^{۳۰} : کمک به شناسایی معیارهای مفید و برنامه‌ریزی عملی برای مسئله‌ای خاص.

۳. مشارکتی^{۳۱} : که به وسیله گروه‌های اجتماعی برنامه‌های عملی مفیدی برای حل مسائل بومی ارائه می‌شود.

۴. عملی^{۳۲} : داده‌ها از موقعیت‌های تحقیقی قیاس‌پذیر جمع‌آوری می‌شوند تا اصول ایجادپذیر تشخیص داده شوند.

این نوع‌شناسی دارای رویکردی بالا به پایین است و مداخله مدیر در اقدام پژوهی را ابزار اجرای تغییر سازمانی می‌داند.

نوع‌شناسی دیگری توسط کار و کمیس^{۳۳} (۱۹۸۶، ص ۳۷۵) ارائه شده است که تأکید آن روی مالکیت و دموکراسی در تحقیق بوده و یک مدل سه‌وجهی است: فنی^{۳۴}، عملی، و آزادی‌بخش^{۳۵}. در مدل فنی، بازیگر اصلی محقق/ تسهیل‌گر است. در مدل‌های عملی بازیگر اصلی سازمان است، ولی در مدل آزادی بخش مشارکت‌کنندگان خودشان بازیگر اصلی هستند.

هرت و باند^{۳۶} (۱۹۹۵، ص ۳۷۶) دو دیدگاه بالا را تحت سیستم واحدی درآمیختند و عامل‌های معرفت‌شناختی و هستی‌شناسی را یکپارچه کردند. پیوستار ارائه شده توسط آنها با چهار مدل شناخته می‌شود: با عنوان اقدام‌پژوهی تجربی، حرفه‌ای^{۳۷}، سازمانی^{۳۸} و توانمندسازی^{۳۹}. هرکدام از آنها براساس معیارهایی تعریف شده‌اند. این معیارها عبارت‌اند:

مبانی آموزشی^{۴۰} : روش یادگیری افراد طی فرایند می‌باشد؛ در یک سر طیف، یادگیری به سادگی از طریق تغییرات رفتاری انجام می‌شود (مدل تجربی) و در طرف دیگر طیف، خودبازبینی از طریق تجربه وجود دارد (مدل توانمندسازی و حرفه‌ای).

افرادگروه^{۴۱} : به افرادی که در تحقیق مشارکت می‌کنند و دلایل مشارکت آنها

27. Argyrin

28. Adelman

29. Experimental

30. Diagnostic

31. Participative

32. Empirical

33. Carr & Kemmis

34. Technical

35. Emancipatory

36. Hart & Bond

37. Professionalizing

38. Organizational

39. Empowering

40. Educative base

41. Individual in team

اشاره دارد؛ معمولاً افراد دارای مسائل کمتر در تحقیق مشارکت می‌کنند (مدل تجربی)، و یا افراد داوطلب می‌شوند و ممکن است خودشان تصمیم‌گیری‌هایی برای هدایت پروژه ارائه دهند (مدل توانمندسازی).

تمرکز مسئله^{۴۲} : چه کسی مسئله تحت بررسی را تعریف می‌کند؛ مسئله توسط افرادی که در رأس سازمان قرار دارند تعریف می‌شود (مدل‌های تجربی و سازمانی) و یا توسط حرفه‌ای‌های مستقل انجام می‌شود (مدل‌های حرفه‌ای و توانمندسازی).

مداخله تغییر^{۴۳} : چه کسی پیامدهای تحقیق را تعیین می‌کند؛ توسط مدیران ارشد و یک محقق تسهیل‌گر تعریف می‌شود (مدل‌های تجربی و سازمانی) و یا به‌طور خود به خود از میان مشارکت‌کنندگان رخ می‌دهد (مدل‌های حرفه‌ای و توانمندسازی).

فرایند چرخه‌ای^{۴۴} : مدل‌های با گرایش به بیرون [تجربی و سازمانی] بیشتر مایل به اجرای کار در یک قلمرو زمانی از پیش تعیین شده هستند، درحالی‌که در مدل‌های دموکراتیک‌تر چرخه کار بر اساس علاقه، زمان، و منابع در دسترس می‌باشد.

بهبود و درگیری^{۴۵} : به دشواری پیامدها اشاره دارد؛ پیامدها با معیارهای محسوسی اندازه‌گیری می‌شوند (مدل‌های تجربی و سازمانی) و یا ممکن است با ارزیابی‌های کیفی تغییرات نگرشی یا حتی ادراکات کیفی از مشارکت تحقیق یا همکاری آنها سازگار

شوند (مدل‌های دموکراتیک‌تر).

رابطه تحقیقی^{۴۶} : به رابطه بین تسهیل‌گر و گروه تحقیقاتی اشاره دارد. تسهیل‌گر ممکن است یک مشاور باشد و برای گرفتن دستمزد انجام وظیفه کند (مدل‌های تجربی و اقدامی). در مقابل، در مدل‌های حرفه‌ای یا آزادی‌بخش، مشارکت‌کنندگان بر مبنای تساوی و محقق/تسهیل‌گر ممکن است یک دوست یا همکار باشد.

دیدگاه رایبریک و فیدمن

طبق نظر رایبریک و فیدمن^{۴۷} (۱۹۹۸، ص ۳۳۶) برای درک رابطه یا مدل‌ها و طبقه‌بندی‌های مختلف تحقیق عملی، می‌توان قلمرویی تعریف نمود که همه مدل‌ها در آن باشند. ابعاد این قلمرو عبارت‌اند از:

گرایش نظری^{۴۸} : در این بعد انواع اقدام‌پژوهی فنی، عملی، و آزادی‌بخش در نظر گرفته شده‌اند. گرایش فنی مبنی بر تجربه و مشاهده است و بر آزمایش متکی است. گرایش عملی مبتنی بر واقع‌گرایی و درک و فهمیدن است و به آزادی یا استقلال از همه چیزهایی منجر می‌شود که بیرون فرد وجود دارد. درحالی‌که گرایش‌های فنی و عملی بر کنترل و درک متمرکز شده‌اند، گرایش آزادی‌بخش، به آزادی و توانمندسازی برای متعهد کردن به رخدادهای ساختارهای اجتماعی و انسانی دارد.

مقصود^{۴۹} تحقیق؛ شامل درک حرفه‌ای،

42. Problem focus

43. Change intervention

44. Cyclical process

45. Improvement and involvement

46. Research relationship

47. Rearick & Feidman

48. Theoretical

49. Purpose

رشد شخصی و توانمندسازی سیاسی است. حرفه‌ای شدن شامل توسعه، بهبود، و ارتقای دانش است. رشد شخصی مربوط به افرادی می‌شود که در تحقیق عملی به دنبال بهبود دانش و نظریه‌های آموزشی هستند. تحقیق عملی می‌تواند آگاهی‌های اجتماعی، اقتصادی، بنیادی، و نابرابری‌های جنسی را افزایش دهد و ارتباط بین دانش و قدرت را نمایان سازد.

نوع بازبینی^{۵۰} : رایریک سه شکل بازبینی را شناسایی کرده است. بازبینی خودزیستنامه‌ای^{۵۱}، همکاری‌گونه^{۵۲}، و اجتماعی^{۵۳}. در بازبینی خودزیستنامه‌ای تمرکز اصلی محقق، روی تحقیق است و فرد معنای زبانی مسائل را به گونه‌ای تبیین می‌کند که برای استفاده مشترک و عمومی مناسب باشند. مدل همکاری‌گونه پاسخی به نارسایی‌های مدل خودزیستنامه‌ای است. این مدل با پاسخگویی به سؤال‌ها و جست‌وجوی پاسخ‌هایی فراتر از خود شخص، عدم اطمینان را برطرف می‌کند و محققان عملی قضاوت خود را در جهانی از معناهای چند فاعلی پیدا می‌کنند و تلاش می‌کنند تا ابهامات را کاهش دهند. بازبینی اجتماعی تقریباً از طریق محاوره‌های عمومی و بحث‌ها به دست می‌آید و باعث درک بهتر دیدگاه‌ها، ارزش‌ها و معنای عمیق‌تر از عمل اجتماعی می‌شود. لذا محققان باید قادر به یک مباحثه منظم یا نامنظم باشند تا درک مناسبی از گذشته به دست آورند.

مشکل در اقدام‌پژوهی و کمک از طریق نظریه مفهوم‌سازی بنیادی

یکی از جنبه‌های مهم اقدام‌پژوهی، نقش نظریه در آن می‌باشد. در شروع تحقیق، محققان نظریه‌های موجود را به‌عنوان مبانی که روی آنها برنامه‌ریزی و انجام عمل صورت می‌گیرد، واکاوی می‌کنند. به دنبال آن، در ارزیابی پیامدهای هر چرخه، چارچوب نظری از طریق رد یا اصلاح واقعیت‌های انجام عمل مستحکم‌تر می‌شود. این تکامل نظریه و سازه‌ها، سهم علمی تحقیق عملی را ایجاد می‌کند. علی‌رغم اهمیت اساسی تکامل نظریه در تحقیق عملی، به فرایند دقیقی که اینگونه نظریه‌ها به وسیله آن به صورت چرخه‌ای طی دوره‌های اقدام‌پژوهی توسعه می‌یابند، توجه اندکی می‌شود.

مشکل اقدام‌پژوهی ناشی از این حقیقت است که نمی‌تواند به‌طور کامل برنامه‌ریزی و یا در مسیری خاص هدایت شود. ممکن است محقق اهداف تحقیق را به صورت آرزوهایش بیان کند، اما نمی‌تواند با طراحی خاصی آنها را آزمایش کند. او مجبور است برای عمل در مورد هرچه که اتفاق می‌افتد، در فضای تحقیق آماده باشد و مجبور است به هر جا که تحقیق او را می‌کشاند برود یا اینکه تحقیق را متوقف سازد (باسکرویل، ۱۹۹۹، ص ۵).

نظریه مفهوم‌سازی بنیادی

برخی رویکردهای کیفی از قبیل قوم‌نگاری

50. Type of reflection

51. Auto-biographical

52. Collaborative

53. Communal

و به‌خصوص نظریه مفهوم‌سازی بنیادی^{۵۴} و واحدهای تحلیل را به گونه‌ای تعریف می‌کند که می‌توانند تکنیک/ فن بهبود نظریه را برای اقدام‌پژوهی ارائه دهند. واحدهای تحلیل در نظریه مفهوم‌سازی بنیادی به این دلیل مناسب هستند که جهت جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل و فرموله کردن نظریه در یک رابطه دوسویه مناسب هستند (ارتباط هارمونیک با چرخه اقدام‌پژوهی).

نظریه مفهوم‌سازی بنیادی با روشی مقایسه‌ای و پایدار که ساخت نظریه و مقایسه آن با واقعیت را انجام می‌دهد، شروع می‌شود. نظریه‌های مفهوم‌سازی بنیادی به‌طور استقرایی به‌وسیله جمع‌آوری دقیق و تحلیل داده‌های عملی کیفی کشف می‌شوند. بدین معنی که این روش با یک نظریه شروع نمی‌شود که سپس دلایل و برهان را جست‌وجو کند؛ بلکه با یک زمینه مطالعاتی شروع می‌شود و به نظریه‌های مرتبط اجازه می‌دهد تا از این زمینه پایدار شوند.

هدف تحقیق زمینه‌ای، توسعه یک نظریه بنیادی است، بدین معنا که ارتباط مستقیم و نزدیکی با مجموعه خاص تحت مطالعه دارد. با استفاده از رویکرد نظریه مفهوم‌سازی بنیادی،

محقق، ابتدا چارچوب مفهومی را از داده‌ها توسعه می‌دهد و سپس مشاهدات جدیدی را برای وضوح و اثبات این چارچوب می‌سازد. مطابق نظر استراس و کوربین^{۵۵} (۱۹۹۰، ص ۶) تحلیل در مفهوم‌سازی بنیادی شامل سه گروه رویه‌های کدگذاری می‌باشد: کدگذاری باز^{۵۶}، محوری^{۵۷}، و انتخابی^{۵۸}.

کدگذاری باز فرایند تشخیص، نام‌گذاری، و طبقه‌بندی ایده‌های اساسی پیدا شده از داده‌هاست. کدگذاری محوری درک عمیق‌تری از روابط بین پدیده‌ها را توسعه می‌دهد که این کار از طریق برقراری ارتباط بین طبقه‌های مختلف داده‌ها که طی کدگذاری باز تعیین شده بودند، انجام می‌شود. کدگذاری انتخابی، بیانگر این نظریه است که بهترین تناسب را با پدیده دارد و آن از طریق شناسایی یک داستان که پدیده اصلی تحت مطالعه را آشکار می‌کند، انجام می‌شود. شکل ۳، دیدگاه کلی ساختار کدگذاری را نشان می‌دهد. در سمت چپ شکل، پدیده‌های مشاهده شده از قبیل رفتار و صحبت اجتماعی وجود دارد. کدگذاری باز، این وقایع را برجسب‌زنی می‌کند. مفاهیم^{۵۹} جهت ایجاد طبقات^{۶۰} گروه‌بندی می‌شوند.

کدگذاری باز کدگذاری محوری و انتخابی کدگذاری محوری و انتخابی
طبقه اصلی [داستان] → طبقات → مفاهیم → اعمال و گفتارها

شکل ۳. دیدگاه کلی فرایند کدگذاری

54. Grounded theory
55. Strauss & Corbin
56. Open
57. Axial

58. Selective
59. Concept
60. Category

کدگذاری محوری و انتخابی طبقات را به یکدیگر مرتبط می‌کند که آن، داستانی را شکل می‌دهد که به‌عنوان طبقه اصلی شناخته می‌شود.

ادغام تکنیک‌های نظریه مفهوم‌سازی بنیادی در مراحل اقدام‌پژوهی

این شکل اقدام‌پژوهی شامل ادغام فعالیت‌هایی خاص از نظریه مفهوم‌سازی بنیادی در مراحل اقدام‌پژوهی می‌باشد، به دو روش: ابتدا نمادگذاری نظریه مفهوم‌سازی بنیادی (از قبیل یادداشت‌ها و نمودارها) جهت ارائه نظریه داده طی چرخه اقدام‌پژوهی استفاده می‌شود؛ و دوم اینکه کدگذاری نظریه مفهوم‌سازی بنیادی مبنای مراحل ارزیابی، یادگیری، و تشخیص اقدام‌پژوهی می‌شود.

مشاهداتی که در این مراحل قرار دارند، باید برای کدگذاری باز ضبط شوند؛ از قبیل استفاده از رونویسی انتخابی نوارهای صوتی. در مراحل اولیه از قبیل تنظیم زیرساخت‌های سیستم^{۸۰} مشتری، ممکن است ضبط عملی نباشد، در عین حال یادداشت‌های محتوایی می‌تواند برای ضبط داده‌های اساسی با در نظر گرفتن اجازه و انتظارات سازمان میزبان برای محققان و مشارکت‌کنندگان استفاده شود. این انتظارات ممکن است سؤال‌های تحقیقاتی را شکل دهد و طبقات اولیه یا حتی طبقات مرکزی و اصلی را ارائه دهد (در اینجا فرایند اقدام‌پژوهی را به‌صورت مراحل تشخیص، برنامه‌ریزی، اقدام، ارزیابی پیامدها، و یادگیری در نظر می‌گیریم).

مرحله تشخیص اقدام‌پژوهی می‌تواند

در یادداشت‌های محتوایی ثبت و ضبط و رونویسی و سپس به‌صورت باز کدگذاری شود. این کار مشکلات اولیه درک شده را برای تحلیل‌های بیشتر نمایان می‌سازد. طی این مرحله، یادداشت‌ها باید از کدگذاری محوری و انتخابی طبقه‌بندی ابتدایی را دریافت کنند تا بهبود بیشتری در آنها ایجاد شود و داستان اولیه‌ای برای شرایط مسئله ایجاد شود. این طبقه اصلی، نظریه پایه‌ای را برای برنامه‌ریزی اقدام مجسم می‌سازد.

طی فعالیت برنامه‌ریزی در اقدام‌پژوهی، یادداشت‌های کدگذاری شده نگهداری می‌شوند و کدگذاری باز به‌صورت عملیاتی کردن گروه (مبتنی بر همکاری) ادامه می‌یابد تا طرحی را ایجاد کند که باید مسائل اولیه را برای اقدام‌های سازمانی بهبود دهد. بیشترین توجه بر طبقه اصلی و ارتباط طبقات فرعی، به‌عنوان ابزارهای تعیین حالت مطلوب سازمان و تغییراتی است که باید درباره آن انجام شود.

مرحله انجام عمل دوره‌ای است که مشاهده‌گرها، یادداشت‌ها و رونویسی‌های محتوایی اضافه‌تری را تولید می‌کنند. کدگذاری باز همچنان ادامه پیدا می‌کند. یادداشت‌های حاوی پیامدهای عمل، خیلی مهم هستند.

محققان و مشاوران همکاری‌کننده، به جمع‌آوری داده‌های مبتنی بر یادداشت‌هایشان ادامه می‌دهند و ارزیابی پیامدها را در نظر می‌گیرند. اسناد یادداشت‌های کدگذاری شده باعث درک بهتر تأثیر اقدام‌ها روی مسائل می‌شود. آنها باید یادگیری را به وسیله

کدگذاری محوری و انتخابی داده‌های جدید و قدیم تشخیص دهند، تا تعیین کنند که آیا یک طبقه اصلی جدید یا داستانی جدید از فرایند آشکار خواهد شد یا خیر. اگر نتایج عمل، پیامدهای رضایت بخشی را منعکس نکرد، پس داستان اصلاح شده، مبنایی برای مرحله تشخیص جدید می‌شود و مراحل بعدی چرخه اقدام‌پژوهی ادامه می‌یابد.

چرخه‌های اقدام‌پژوهی هنگامی به نقطه غایی می‌رسند که طبقات به نقطه اغناء برسند؛ یعنی هنگامی که مراحل ارزیابی و یادگیری، تغییرات اندکی را در هر طبقه، به‌خصوص طبقه اصلی ایجاد کند (باسکرویل، ۱۹۹۹، ص ۸).

نتیجه‌گیری

محققان علوم اجتماعی و دست‌اندرکاران خدمات انسانی از جمله سازمان‌ها، دانش نظری و شیوه‌های سنتی را جهت تأمین نیازهای زندگی حرفه‌ای خود کافی نمی‌دانند، لذا شاهد ظهور راهبردی در تحقیقات هستیم که ثبت و ضبط رویدادها را توسط پژوهشگری که در متن کار نیست کافی ندانسته و معتقد است که موضوع‌های تحقیق باید به‌طور مستقیم در فرایند‌های تحقیق مشارکت کنند. راهبرد فوق، اقدام‌پژوهی نام گرفت که با کار کرت لوین پا به عرصه ظهور نهاد. صاحب‌نظران، این راهبرد را فرایندی چرخه‌وار می‌دانند که با انتقاد از عرف کاری شروع شده پس از برنامه‌ریزی و اقدام، نتایج ارزیابی و در مورد تکرار حلقه، تصمیم‌گیری می‌شود. این روش ریشه در

تجربه‌گرایی دارد؛ بدین معنی که عمل بر نظر مقدم است و نظریه پس از عمل به‌وجود می‌آید و برخلاف پارادایم کلاسیک ریشه در پارادایم کوانتم دارد. در این تحقیق سعی شد جنبه‌های مختلف اقدام‌پژوهی مورد بررسی قرار گیرد و انواع اقدام‌پژوهی، با توجه به شرایط، مطرح گردید. در نهایت، مشکل موجود در اقدام‌پژوهی، که امکان برنامه‌ریزی را در آن سلب می‌کرد، مطرح، و روش حل این مشکل با استفاده از نظریه مفهوم‌سازی بنیادی بیان شد.

منابع

۱. استرینگر، ارنست تی. *تحقیق عملی: راهنمای مجریان تغییر و تحول*. ترجمه سیدمحمد اعرابی، داود ایزدی. چاپ دوم. تهران، نشر دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۱.
۲. ایرانی، یوسف؛ بختیاری، ابوالفضل. *روش تحقیق عملی (اقدام‌پژوهی)*. تهران، نشر لوح زرین، ۱۳۸۲.
۳. دانایی‌فرد، حسن؛ الوانی، سیدمهدی؛ آذر، عادل. *روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع*. تهران، نشر صفار، ۱۳۸۳.
۴. کاستلو، پاتریک جی ام. *اقدام‌پژوهی*. ترجمه محمدرضا شادور. تهران، نشر آگاه، ۱۳۸۵.
5. Adelman, C. "kurt lewin and the origins of action research". *Educational Action Research*, Vol.1, No.1 (1993): 7- 24. Quoted in Waser, H.; Johns, N. "An evaluation of action research as a vehicle for individual and organizational

University press, 1998.

11. Dick, B. "Action research: Action and research". 2002. [on-line]. Available: www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/aandr.html

12. Earl, S.; Feidman, A. "The superiority of action research". *British Journal of Clinical Governance*, Vol. 7, No. 2 (2002): 132 - 135.

13. Frost, P. "Principles of the action research cycle". In Ritchie, R.... [et al] (ed). *Action research: A guide for teachers*. Birmingham, uk, 2002, pp. 24 - 32.

14. Hart, E.; Bond, M. *Action research for health and social care: A guide to practice*. Milton Keynes: Open University Press, 1995. Quoted in Waser, H.; Johns, N. "An evaluation of action research as a vehicle for individual and organizational development in the hotel industry". *International Journal of Hospitality Management*, No. 22 (2003): 373 - 393.

15. Hopkins, D. *A teacher's guide to classroom research*. 3rd edn. Buckingham: Open University press, 2007.

16. Ottosson, S. "Participation action research –a key to improved knowledge of management". *Technovation*, No. 23 (2003): 87 - 94.

17. Rearick, M.; Feidman, A. "Orientations, purposes and reflection:

development in the hotel industry". *International Journal of Hospitality Management*, No. 22 (2003): 373 - 393.

6. Altrichter, H. ... [et.al]. "The concept of action research". *The Learning Organization*, Vol. 9, No. 3 (2002): 125 - 131.

7. Argyrin, C.; Putnam, R; Smith, D. M. *Action science*. San Farnscisco: Jossey-Bass, 1985. Quted in Waser, H.; Johns, N. "An evaluation of action research as a vehicle for individual and organizational development in the hotel industry". *International Journal of Hospitality Management*, No. 22 (2003): 373 - 393.

8. Baskerville, R.; Pries, J. "Grounded actionresearch:Amethodforunderstanding IT in practice". *Accounting Management and Information Technology*, No. 9 (1999): 1 - 23.

9. Carr, W.; Kemmis, S. *Becoming Critical: Education, knowledge and action research*. London: Falmer Press, 1986. Quoted in Waser, H.; Johns, N. "An evaluation of action research as a vehicle for individual and organizational development in the hotel industry". *International Journal of Hospitality Management*, No. 22 (2003): 373 - 393.

10. Denscombe, M. *The good research guide for small-scale social research projects*. Buchingham: Open

19. Toulmin, S. "Elitism and democracy ameny Sciences". In Toulmin, S.; Gustavsen, (eds). *Beyound theory: Changing organizations through participation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1996. Quoted in Ottosson, S. "Participation action research –a key to improved knowledge of management". *Technovation*, No. 23 (2003): 87 - 94.

A framework for understanding action research". *Teaching and Teacher Education*, No. 15 (1999): 333 - 349.

18. Strouss, A. Corbin, J. *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newburypark, CA: Sage, 1990. Quoted in Baskerville, R.; Pries, J. "Grounded action research: A method for understanding IT in practice". *Accounting Management and Information Technology*, No. 9 (1999): 1 - 23.

تاریخ تأیید: ۱۳۸۹/۲/۴

